

JOSEP FERNÁNDEZ I TRABAL

APROFITAMENTS COMUNALS, PRATS I PASTURES AL DELTA DEL LLOBREGAT (SEGLES XIV-XV). CONFLICTES PER A LA UTILITZACIÓ DE L'ESPÀI A LA BAIXA EDAT MITJANA.

«E los dits prohòmens respongueren que bons privilegis, constitucions e usatges de la terra havien, que tot bastiar podia pasturar per totes les marines, ço és, de Garraff fins a Muntjuhic, que negú no·ls podia empatxar ni vedar».

Els pagesos de Sant Boi, 21.agost.1425

Introducció

Al sud de la ciutat de Barcelona, entre el massís del Garraf i Montjuic, s'estén un ampli espai totalment pla format pel con de dejecció del Llobregat. Aquest espai natural característic, el delta i les seves marines, amb una antiguitat d'uns dos mil anys,¹ constituí davant centúries un marc físic únic sotmès a una lenta i progressiva colonització, que Jaume Codina no considera tancada fins als segles XVI-XVII, quan la construcció dels terraplens comunals de defensa acabà de donar forma a aquell espai humit, mudable i insalubre, format per estanys, prats i aiguamolls i a mercè de les contínues sortides i variacions del curs del riu que l'havia originat.²

L'home medieval ben aviat prengué consciència de la unitat geològica i geogràfica, no pas administrativa, d'aquell territori, anomenat generalment Pla del Llobregat o Prats del Llobregat. A mitjan segle XIV, els pagesos de les parròquies dèltiques³ ja han efectuat l'ocupació del territori, la colonització del qual va ser possible

1. MARQUES ROCA M.ª A.: *Las formaciones cuaternarias del delta del Llobregat*, a «Acta Geològica Hispànica», vol. 10 (1975), núm. 1, pp. 21-28.

2. CODINA, Jaume: *El delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX*. Barcelona, Ed. Ariel, 1971, pp. 77-78, 177-186, 266-282.

3. Les parròquies del delta oriental són Santa Maria de Sants, Santa Eulàlia de Provençana, Santa Maria de Cornellà, i Sant Joan Despi, amb el seu terme repartit entre el territori pla del delta i les terrasses fluvials del Colcerola. Les parròquies del delta occidental són Sant Boi de Llobregat, Sant Climent de Llobregat, Viladecans, Gavà i Castelldefels, amb una gran part del seu terme inclòs dins d'importants senyories jurisdiccionals. La parròquia del Prat, l'única totalment dèltica, es fundà a mitjan segle XVI, com a resultat de la segregació d'una part de les marines de Provençana i Sant Boi. Quan en aquest treball parlem del Prat, utilitzem la denominació del municipi actual, però referit a l'antic territori dèltic de Provençana i Sant Boi. També s'inclouen en l'àmbit del present treball les parròquies de la muntanya: Sant Vicenç de Sarrià, Santa Magdalena d'Espugues i Sant Just Desvern. La parròquia de Sant Feliu va ser fundada l'any 1524, a partir d'una segregació de les parròquies veïnes.

pel progrés demogràfic del segle XIII i per la generalització dels establiments emfitèutics, que va permetre als diversos propietaris alodials procedir a un repartiment efectiu de llurs aous.⁴

La colonització del delta, però, no significà la seva reducció total a superfície conreada, doncs per les seves especials dificultats les rompudes de terra s'aturaven allí on la tècnica medieval, que oferia com a únics recursos la construcció d'estacades per a fixar el terreny i el solc de recs i sèquies de desguàs per a conduir les aigües sobrants als estanys del litoral, no podia superar-les. El resultat va ser doble, d'una banda, al costat de les terres de conreu (cereal, vinya, olivera), subsistiren peces de terra *ermes destinades a pastures*, dintre del recinte de les mateixes masies. Una enquesta efectuada el 1454 demostrà com la gran majoria de pagesos dèltics tenien repartides llurs possessions entre camps i prats.⁵ D'altra banda, amplis espais incultivats formats per prats i salines es trobaven als marges dels diferents braços del riu i dels estanys, essent tant abundosos que justificaven sobradament el nom amb què aquell territori era conegut. La massa silvo-forestal era pràcticament inexistent en el territori del delta, llevat de les plantacions d'àlbers de la ribera del riu, i s'havia de cercar a les terrasses fluvials del Collcerola i Garraf. Els canyars i les jonqueres completaven aquell paisatge singular.

De la unitat geològica i geogràfica, i com a resultat de la colonització, sorgí una unitat socio-econòmica i humana. L'economia de les comunitats i parròquies del delta es caracteritzava per guardar un cert grau de diversificació, el qual anava relacionat amb el manteniment d'uns usos i pràctiques de caràcter comunitari, que els pagesos consideraven drets immemorials refrendats pel costum, usos i constitucions de la terra, i que donaven cohesió interna a la mateixa comunitat. Aquests usos i pràctiques de caràcter comunitari eren l'usdefruit dels prats i erms desocupats del territori dèltic i la pràctica de la lliure pastura, que els pagesos tenien en els prats i pastures de les possessions dels altres pagesos de llur comunitat o, fins i tot, de comunitats o parròquies veïnes.

A partir del segle XIV, les noves forces socials que es fan presents en el territori dèltic provocaren conflictes per la utilització de l'espai i s'inicià una lenta però perceptible mutació del territori. El present treball té com objectiu analitzar els conflictes derivats de la lluita per la defensa dels drets comunitaris i, més concreta-

4. Els principals propietaris aloers del delta eren institucions eclesiàstiques: la Seu de Barcelona, monestirs pirinencs com Ripoll i Cuixà, Sant Cugat del Vallès, Sant Pere de les Puelles i Sant Pau del Camp i, més tardanament, benifets eclesiàstics i fundacions pietoses. Els propietaris laics eren originàriament la petita aristocràcia militar propietària de castells, torres i cases fortificades, moltes de les quals amb jurisdicció civil i criminal (Bellvis, Granera, Castellvell o Çacort, Cornellà, quadra Llor, del Fonollar, etc). A partir del segle XIII, hi hagué un traspàs de la propietat laica en mans de la burgesia de Barcelona (famílies Durfort, Llàcera, Ferriol, Terré, Ça-rovira, etc). Els senyorius jurisdiccionals del delta occidental també van anar a parar en mans de ciutadans (els Marc, Llull, Çabastida, Burgès, etc).

5. AHC B, Consellers. C-XX-2, num. 11 (fragment d'un procés).

ment, el de la lliure pastura, que tan vital era per als pagesos i que van veure amenaçat per la invasió de forces estranyes.

LES DADES DEL CONFLICTE

D'ençà el 1324 es troben als registres de la Cancelleria Reial diverses disposicions de la Corona que es fan ressò d'un malestar i protesta latents en l'interior de les comunitats camperoles del Llobregat, les quals es queixen insistentment al monarca que els propietaris i terratinents foranis no deixen pasturar els seus ramats en llurs terres i alous, els prenen penyores i imposen bans i altres multes.⁶

Durant tot el segle XV, els consellers de Barcelona prenen severes mesures per a protegir certs prats i terrenys de pastura, on s'engreixen els ramats dels carnissers de la ciutat, i que aquesta considera com a propis.⁷ A mitjans del mateix segle, els carnissers es queixen a la cort com molts pagesos i terratinents han tancat els seus prats per impedir l'entrada dels ramats barcelonins, i també que moltes de les terres desocupades del Llobregat han estat ocupades il·legalment.⁸ Aquesta denúncia originà l'enquesta anteriorment esmentada. Al mateix temps, diverses crides dels consellers parlen de violència, i una, del 27 de febrer del 1374, pregonada pel veguer a instància dels consellers, prohibeix als pastors i amos de bestiar portar qualsevol tipus d'arma, llevat del bastó, i encara mentre no sigui de ferro.⁹ Aquestes dades serveixen per a situar la importància del conflicte.

Jaume Codina tracta la qüestió¹⁰ i resumeix el problema afirmant que en el curs de dues centúries, les dels segles XIV i XV, el territori dèltic es transformà i passà d'un espai de camps oberts (*l'openfield*) a un espai de camps tancats, i que la ciutat de Barcelona, amb el seu interès per controlar llur territori, provocà la reacció de les comunitats afectades en cloure el prats i pastures.

Thérèse Sclafert, en el seu treball sobre els conflictes de viles i comunitats de l'Alta Provença pel control dels terrenys de pastura,¹¹ arriba a una conclusió semblant, quan afirma que el nou horitzó econòmic que oferia la ciutat de Marsella era el principal causant dels conflictes, en revaloritzar la pràctica de la ramaderia, que fins aleshores es contentava amb la satisfacció de les pròpies necessitats domèstiques i locals. La mateixa autora matisa la qüestió quan diu que l'aprofitament d'aquest

6. ACA, Cancelleria, reg. 181, fol. 133r; reg. 1297, fol. 196v; reg. 1619, fol. 142v; reg. 2130, fol. 15v; reg. 4303, fol. 86r.

7. AHCB, Consell de Cent, I-28, fol. 108v; II-11, fol. 88v; II-30, fols. 48r i 50v.

8. AHCB, *Diversorum* III, XV-3, fols. 176r i ss.

9. AHCB, Consell de Cent, I-24, fols. 21v i ss.

10. CODINA, Jaume: *Closes i «openfield» al delta del Llobregat*. Separata de la «Miscel·lània Pau Villa», 1975, pp. 234-235.

11. SCLAFERT, Thérèse: *Cultures en Haute-Provence. Déboisements et pâturages au Moyen Age*. Paris, 1959, pp. 45-49.

nou horitzó econòmic per part de les comunitats rurals, va ser desigual, en beneficiar gairebé exclusivament a una minoria de nobles i pagesos rics propietaris de ramats.

Ambdues conclusions, les de Codina i Sclafert, semblen complementàries en el cas dels conflictes del delta, doncs aquests no es poden reduir només, per a entendre'ls, a la consideració d'una única variant, com podria ser la de la tradicional oposició o hostilitat ciutat-camp, que sempre acaba amb la imposició dels interessos urbans sobre els rurals del seu entorn. Cal pensar que la projecció que la ciutat de Barcelona exercí sobre les comunitats dèltiques portà aparellada una atracció econòmica, en molts aspectes beneficiosa, en actuar de motor de progressos econòmics desconeguts en altres comarques.

Des d'aquest punt de vista, el conflicte del tancament de les pastures dèltiques podria ser quelcom més que una reacció més o menys instintiva de defensa del territori, per esdevenir a més una resposta organitzada dels pagesos benestants i amb interessos concrets en l'activitat ramadera contra la competència, moltes vegades desigual, dels carnisers i propietaris de bestiar barcelonins. Altrament, la reducció del problema a la simple oposició camp-ciutat és imperfecta, perquè la ciutat de Barcelona, si bé com a cos municipal donava una imatge d'unitat en l'actuació a l'exterior, no era un bloc homogeni i traspuaven fàcilment els diversos partits i interessos oposats de llurs habitants.

L'interès dels ciutadans honrats com a grup social, per exemple, molts dels quals eren propietaris de senyories alodials i jurisdiccionals en el territori dèltic i, per tant, amb interessos patents en el camp de l'explotació ramadera pròpia o dels ramats dels seus emfitèutes i vassalls, no coincidí amb els interessos del gremi dels carnisers, els quals pretenien d'entrar en llurs pastures i sobre els quals requeia la responsabilitat de l'abastament de carn a la ciutat. Ni els interessos dels carnisers podien coincidir amb els dels mateixos ciutadans honrats, en quant a grup detenedor del govern municipal, car els consellers volien assegurar un abastament de carn suficient en quantitat i qualitat i a preus raonables, interès que rarament s'avenia amb l'afany de guany d'aquells. Igualment, en l'interior de la comunitat rural comença a endevinar-se, quan més avança el segle XV, un procés de diferenciació social que per força havia de provocar esquerdes en la seva capacitat de resposta unitària.

Tot això ha de servir per a copsar la complexitat del conflicte i la diversitat d'interessos que hi entren en joc, conflicte que s'inicià en el segle XIV com un moviment de defensa de la pràctica de la lliure pastura i acabà convertint-se, al llarg del segle XV, en una rotunda oposició de les comunitats rurals a la invasió dels terrenys de pastura pels ramats de propietaris aliens a les esmentades comunitats. Sovint els dos fenòmens se sobreposen en l'espai i en el temps, i cal distingir, dintre del mateix conflicte, diferents fronts o nivells de lluita i hostilitat. A continuació intentarem analitzar quines van ser les forces, grups socials o institucions que hi participaren, els diversos fronts de lluita o hostilitat i els esdeveniments.

L'ACCIÓ DE LA CIUTAT DE BARCELONA EN EL DELTA DEL LLOBREGAT EN ELS SEGLES XIV I XV

1. *El proveïment de carn de la ciutat de Barcelona motiva l'interès del municipi pel control de les pastures del territori.*

El creixement sostingut de la població de Barcelona, durant tot el segle XIII i primeres dècades del XIV, motivà una especial atenció del govern municipal per tot el que feia referència al subministrament alimentari, sobretot per l'estreta correspondència que existia entre l'abastament normal dels productes bàsics i la tranquil·litat del baix poble, tranquil·litat que era necessària i imprescindible per al manteniment del control oligàrquic que els honrats exercien del govern de la ciutat.

Sobre el subministrament de blat, sense cap dubte el producte més necessari, existeixen bons treballs publicats.¹² En canvi, només coneixem parcialment com s'efectuava el proveïment de carn que, segons Claude Carrère, implicava una vasta organització comercial.¹³ La carn, sobretot la de moltó i ovella i en segon lloc la del bestiar boví i els crestats, formava part amb regularitat de la dieta alimentícia de l'home urbà medieval. Prim Bertran, per exemple, diu que apareix al 70% dels menjars de tot l'any dels pobres de Lleida i en el 60% a Provença.¹⁴ Claude Carrère afirma, a partir de la documentació municipal, que Barcelona consumia entre 43.200 i 72.900 moltons a l'any, quantitat que justificaria els resultats de les investigacions de J. Broussolle, segons el qual les impositons de la carn eren la principal font d'ingressos del conjunt d'impostos indirectes del municipi barceloní.¹⁵ Si més no, la carn experimentà durant la baixa edat mitjana una demanda sostinguda per part de la població urbana i, com veurem, també de la població de les comunitats rurals properes a la ciutat.

El proveïment de la carn era seguit molt de prop per les autoritats urbanes, les quals pretenien dels carnisers un subministrament regular i a preus raonables. A principis del segle XV, un cop superats els avalots populars de finals de la centúria anterior, el sistema que trobà el govern municipal per assegurar la regularitat del proveïment fou la signatura de contractes amb els carnisers, en virtut dels quals aquests es comprometien a matar un nombre determinat de bestiar cada dia.¹⁶ Això

12. Resum sobre el tema, BUSQUETA I RIU, Joan: *Algunes consideracions a l'entorn del tema ciutat-camp a la Catalunya baix-medieval*, «Burriac», Mataró, 1988, p. 81.

13. CARRÈRE, Claude: *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*. Barcelona, 1977-78, vol. I, pp. 319-321.

14. BERTRAN I ROIGÉ, Prim: *El menjador de l'Almoina de la catedral de Lleida. Notes sobre l'alimentació dels pobres lleidatans al 1338*, «Ilerda» XI (1979), p. 99.

15. CARRÈRE, Claude: *Barcelona 1380-1462...*, vol. I, p. 320. BROUSSOLLE, J.: *Les impositions municipales de Barcelone*, «Estudios de Historia Moderna» V, pp. 36-38.

16. CARRÈRE, Claude: *Barcelona 1380-1462...*, vol. I, pp. 319-321. La majoria dels contractes estan al AHCB, Consellers, secció Notarial (C-XIII).

implicava, en darrer terme, que el municipi assumia la responsabilitat de procurar les condicions òptimes perquè els carnisers poguessin complir amb llur obligació. A partir d'aquí, el municipi acabà de desenvolupar un rígid ordenament del proveïment de la carn, que es manifestava amb el control i concentració dels escorxadors,¹⁷ amb l'obligació d'introduir els animals vius a la ciutat,¹⁸ i amb la promulgació de mesures concretes adreçades a garantir terrenys de pastura suficients. Aquest darrer aspecte va tenir una immediata repercussió en l'organització i utilització del territori.

2. *La inexistència d'una ramaderia intensiva en el delta fou la causa de l'aprovisionament de carn de Barcelona més enllà del seu territori.*

Abans d'analitzar les mesures municipals per al control de les pastures, hem d'interrogar-nos sobre quines eren les fonts de proveïment habituals de la ciutat, per arribar a la conclusió que de cap manera podien ser la petita ramaderia local de les comunitats pageses del seu territori. Claude Carrère assenyala el regne d'Aragó com un dels llocs d'aprovisionament de bestiar, doncs només això podia justificar l'augment sobtat del preu de la carn, l'any 1438, per raó que Aragó havia imposat un dret de divuit diners a cada cap de bestiar que sortís del regne.¹⁹

Al costat d'Aragó, les comarques pirinenques constituïen una segona font d'aprovisionament. A principis del segle XV, en un «Memorial de les causes de la ciutat que aporta lo síndich», conservat a l'arxiu municipal, s'inclou una contra Puigcerdà i la reina de Navarra, sobre drets de moltons que van a Barcelona.²⁰ - Fins i tot l'allunyat regne de Navarra enviava bestiar oví als escorxadors barcelonins. Pel que fa al bestiar boví, sembla ser que una de les fonts d'aprovisionament eren les illes Balears. El 23 de febrer del 1437, els consellers de Barcelona protestaren als seus homònims de Maó perquè retenien una partida de bous que els carnisers Antoni Lunes i Jaume Begur havien comprat a l'interior de l'illa.²¹ Dos anys després, el 1439, tornaren a aixecar una enèrgica protesta perquè la galera de Galceran de Requesens havia atacat una embarcació de Barcelona carregada de bous, vadells, ovelles i altres espècies, destinades al consum de la ciutat.²²

Pel congest de Martorell, seguint el riu Llobregat, i per la baronia de Montcada, els carnisers de Barcelona introduïen grans quantitats de bestiar per assegurar l'assortiment de carn a la ciutat i poder complir els compromisos adquirits amb les autoritats municipals. La normativa de la ciutat, doncs, s'orientava a garantir l'existència d'amplis terrenys de pastura on poder engreixar els ramats abans

17. CARRÈRE, Claude. *Barcelona 1380-1462...*, vol. I, pp. 319-321.

18. AHCB, Consell de Cent, IV-6, fols. 45v i ss.

19. CARRÈRE, Claude. *Barcelona 1380-1462...*, vol. I, pp. 319-321.

20. AHCB, Consellers, Miscel·lània (C-V-6).

21. AHCB, Consell de Cent, VI-5, fol. 89v.

22. AHCB, Consell de Cent, VI-6, fols. 116r i 120r.

d'entrar-los dins de les muralles, i a anul·lar els obstacles que impedissin l'escampament dels ramats pels prats i erms de tot el territori de Barcelona.

3. *Les ordenances municipals del segle XIV sobre regulació de l'activitat ramadera i el seu impacte en el territori dèltic.*

En virtut de diversos privilegis reials que eximien del pagament de qualsevol dret de pas a les vitualles que anaven a la ciutat, aquesta va poder fer una enèrgica defensa dels seus drets, amb una interpretació dels privilegis que hom pot considerar abusiva. Els ramats dels carnissers eren considerats vitualles, i tant els animals com els pastors tenien franquesa de pas i pastura, tant en territori de baró com de reialenc, dins del Principat. L'any 1435, els consellers protestaren perquè el batlle del castell de Fornells (Gironès), havia pres en penyora un moltó del carnisser Bernat Rosell, i l'onze de desembre del 1438 efectuaren idèntica protesta perquè el senyor de Papiol (Baix Llobregat) havia retingut deu moltons al carnisser Dalmau Ginebret, les dues penyores efectuades sobre bestiar que estava en trànsit vers Barcelona.²³

El principal privilegi esgrimit per la ciutat en les seves protestes, era la concessió de Jaume I als carnissers de Barcelona, el 17 de març del 1267, donant-los llibertat de pastura en tots els prats i llocs erms dels seus regnes (*quod habeatis pascua vestri bestiarum in pratis et montaneis, silvis, garricis, nemoribus, locis heremis et erbosis, in montibus et planis, et in cunctis aliis locis vacuis et heremis totius terre nostre et dominacionis*).²⁴ La concessió esclouïa els horts i les vinyes de la ciutat de Barcelona i obligava els carnissers a esmenar els danys causats per llur bestiar, les anomenades «tales», en les terres conreades. Aquesta disposició sentava les bases legals sobre les quals la ciutat bastí tot l'ordenament del seu territori.

La normativa municipal era periòdicament recordada mitjançant el pregona-ment de crides públiques, el principal objectiu de les quals era l'advertiment als infractors de les penes pecuniàries o de presó en que podien incórrer. Segons Bruniquer, la primera d'aquestes crides, anomenades del bestiar, datava del 1328,²⁵ però hem d'esperar a la publicada el 5 de desembre del 1373 per a conèixer el seu contingut.²⁶ En primer lloc, els consellers distingien entre el terme de la ciutat i el seu territori. En el terme de la ciutat, és a dir, el territori comprès entre les rieres de Sants i Horta i entre Collcerola i el mar, imposaven bans i multes de dotze diners per cada bèstia menuda que entrés en les terres conreades. Aquesta disposició s'aplicava

23. AHCB, Consellers, Miscel·lània (C-V-6). AHCB, Consell de Cent, VI-6, fol. 47v.

24. Privilegi transcrit per Carme Batlle i Lluïsa Ramos. BATLLE GALLART, Carme i RAMOS, Lluïsa: *Contribució a la història dels oficis de Barcelona: els carnissers del segle XIII*. «Quaderns d'Estudis Medievals», I (1981), p. 311.

25. *Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels magnífichs consellers y regiment de la ciutat de Barcelona*, vol. IV, p. 71.

26. AHCB, Consell de Cent, I-24, fols. 19r i ss.

als pagesos i als carnissers, doncs tots podien ser multats i, a més a més, podien veure llur bestiar pres en penyora pels terratinents afectats, mesura que no estava contemplada en el privilegi de Jaume I i que va anar prenent força de costum.

El 31 de gener del 1397, per exemple, els consellers requeriren al batlle perquè certs carnissers s'havien queixat de certa captura de bestiar, per part dels terratinents, amb el consentiment de l'esmentada autoritat, i el batlle respongué dient que era costum prendre el bestiar per a rescabalar-se dels danys (*certum bestiare quorundam carnicerorum Barchinone, per ipsos hiis diebus in territorio Barchinone captum et pignoratam, ipsi —els terratinents— pigneravant et ceperant de licencia sua, qua ex eo dictum bestiare talaverat et talabat continue possessiones predictorum eis, concesserat de consilio et voluntate dictorum honorabiles consiliorum, et ulterius concessit ipsius superius nominatos, quod causa conjuncta, quod diversi possint quodcumque bestiarii, quod in eorum possessionibus invenerit, capere et pignorare, et ad dictam civitatem Barchinone ducere licite et impune*).²⁷

Mentre aquestes disposicions dels consellers no feien res més que confirmar l'obligació continguda en el privilegi de Jaume I, d'indemnitzar als terratinents perjudicats pels ramats dels carnisses, amb la novetat del dret de prendre penyores per a resarcir-se dels danys, un segon bloc de mesures contingudes en les mateixes crides introduïa una normativa totalment abusiva per als pagesos del territori de Barcelona. D'una banda, les pastures del terme i territori de Barcelona, és a dir, els prats i erms d'ús comunitari del delta i altres indrets, es reservaven exclusivament als carnissers, i es prohibia als pagesos introduir-hi llur bestiar dins de certs límits («Declaren, emperò, los dits consellers e pròmens, que'l bestiar del carnicers puxe ésser pasturat en los prats qui són dins los dits térmens, en los quals prats és acostumat bestiar ésser pasturat. Emprò és entès que negun pagès, qui bestiar tenga dins lo territori de Barchinona, luny de son mas, no puxe menar lo dit bestiar de la via mulnera a ençà, sots los bans dessusdits»).

I, finalment, els consellers s'immiscien en els usos i pràctiques de les comunitats rurals en prohibir als pagesos pasturar el seu bestiar en les terres i honors dels ciutadans («Exceptat encara que tot pagès qui haje mas, e tot altre hom que haje casa, dins los dits térmens e territori de Barchinona, puxe tenir lo bestiar en la honor del mas de son vehí o d'altre pagès qui li'n do empriu. Mas si lo dit bestiar era trobat en vinyes e en camps, e en honor de alcun hom de la ciutat, que sie cahut en los bans dessusdits, si donchs no ho fahien ab voluntat e ab consentiment del senyor dels honors hon lo bestiar serà trobat»).

Aquesta darrera disposició era la considerada més lesiva per les comunitats i contra la qual protestaren al monarca, doncs limitava drets immemorials, molt anteriors a l'expansió de la ciutat sobre el seu territori, i interpretava els privilegis i furs dels ciutadans de manera totalment abusiva. Molt més intolerable era encara, donat l'important traspàs de la titularitat de les terres deltiques, que a partir del

27. AHCB, Consell de Cent, XIII-9, fol. 31v.

segle XIII havien anat a parar en gran quantitat a mans de ciutadans barcelonins, i si considerem que molts dels ciutadans protegits per l'ordenació eren al mateix temps importantíssims propietaris alodials i jurisdiccionals, senyors de ramats en llurs possessions, i amos de diverses carnisseries en les mateixes parròquies afectades (veure quadre num. 1).

QUADRE NUM. 1

RELACIÓ DE CIUTADANS PROPIETARIS DE CARNISSERIES

Ciutadà	Parròquia	Data concessió
Guillem Çabastida	Sant Boi	20 octubre 1352
Pere Ferrer	Provençana	mitjans segle XIV
Jaume Terrer	Esplugues	26 abril 1455
Pere Torrent	Sant Feliu	31 gener 1458
Rafel Mora, notari	Esplugues	4 maig 1458
Joan de Sança	Sants	17 juliol 1405

Font: ACA, Batllia. Llibres d'Establiments

4. *La ciutat de Barcelona pren mesures, al llarg del segle XV, per a protegir els terrenys de pastura.*

Per a defensar els terrenys destinats a pastura, les autoritats municipals procediren a delimitar-los amb l'emplaçament de mollons amb les armes de la ciutat. El Consell de Cent del 25 d'abril de 1408, aprovà diverses despeses per aquest moriu,²⁸ possiblement relacionades amb un procés iniciat en la curia del batlle de Barcelona sobre «certes persones que han preses i ocupades certes possessions en los prats e en altres lochs dins la vegueria de Barcelona».²⁹ L'any 1457, el mateix Consell de Cent encarregà a una comissió de vint prohoms l'estudi de certs afers sobre els prats i herbages, i un altre Consell celebrat el 1490 aprovava noves despeses destinades a reposar molt mollons que havien estat arrancats.³⁰ Les actes d'aquest darrer consell són prou explicatives, doncs en la justificació de la despesa es diu: «Per quant alguns, axí per via d'establiments a ells fets per lo Balle General de Catalunya com en altra manera, se occupaven e prenien diverses patis o parts de terratges que ab antich eren assenyalats, dessignats e assignats als pasturatges de la ciutat, en empriu comú de la ciutat». Els funcionaris municipals efectuaren les investigacions

28. AHCB, Consell de Cent, I-28, fol. 108v.

29. AHCB, Consell de Cent, I-24, fols. 19r i ss.

30. AHCB, Consell de Cent, II-11, fol. 88v; II-30, fols. 48r i 50v.

pertinents, «trobant que eren stats cercats e trobats los mollons o fites designants dits terratges, e de aquelles ne havien trobades de desfetes e amagades».

Sembla evident que durant la quinzena centúria existí una pressió continuada sobre els terrenys de pastura que la ciutat considerava privatis, al principi sota la forma d'una ocupació espontània, però en moments determinats –com veurem en el procés del 1453– amb l'empara i consentiment del batlle del Reial Patrimoni, el qual, sovint, usant les facultats concedides per la Corona, establia terres vacants sense considerar el perjudici als interessos municipals. L'any 1493, la Batllia General de Catalunya hagué d'anul·lar un establiment de prats al lloc de la Llacuna, efectuat al mercader Gabriel Porraça, perquè el síndic de la ciutat protestà al·legant que l'esmentat establiment vulnerava els privilegis de Barcelona, que tenia *franquesiam ademprium de pastura sive pasturis omnium heremorum domini regis*.³¹

5. Conclusions

La demanda sostinguda de carn per la població de Barcelona i la política municipal d'assegurar el seu proveïment estable i regular, van ser la causa de l'estacionament de grans quantitats de bestiar en els prats i pastures del delta del Llobregat i tot el territori de Barcelona.

Els conflictes derivats d'aquesta situació van intentar ser resolts per un ordenament municipal, el de les crides del 1373, que tenia com a triple objectiu la projecció dels horts i vinyes del terme de la ciutat, la impermeabilització de les possessions dels ciutadans respecte dels usos i pràctiques comunitàries de lliure pastura de les comunitats rurals, i la reserva exclusiva dels terrenys de pastura desocupats per als ramats dels carnisers barcelonins.

L'aplicació de les ordenances reguladores de l'activitat ramadera, per part dels oficials de la ciutat i els guardians del seu territori, va tenir conseqüències negatives per a les comunitats rurals i també, a la llarga, per a la mateixa ciutat, la qual va haver de resistir, des de principis del segle XV, els moviments espontanis d'ocupació de les pastures reservades i el de les tanques de prats i erms que els pagesos efectuaven en llurs possessions.

El constant increment de la massa ramadera estacionada, va originar un canvi en la resposta de la pagesia. Del moviment de resistència passiva, consistent en la clausura dels prats i erms de les seves possessions, els pagesos passaren a una actitud d'enfrontament i oberta hostilitat. La primera crida coneguda sobre el conflicte de les tanques, data del mes d'octubre del 1409,³² i en ella s'indica que no es feia només per les tanques i clausures de prats i erms, sinó també «per les trenques de ponts e tanques en alguns camins, no ha molt fets e fetes en los herms e prats scituats dins los térmens de la dita ciutat, ço és, prop los rius de Lobregat e de Besós». La reacció de

31. AHCB, *Diversoum* III, XV-3, fols. 211r i ss.

32. Crida copiada en el procés del 1453-54. AHCB, *Diversoum* III, XV-3, fols. 176r i ss.

les comunitats rurals a la invasió del seu espai va ser, doncs, una resposta instintiva consistent en fer el delta intransitable per als ramats de la ciutat.

Es curiós observar com els consellers invocaren, com a base legal de la crida del 1409, el costum de la lliure pastura que durant tot el segle anterior havien combatut, i el tothora citat privilegi de Jaume I, que en aquesta ocasió l'entenen com a compatible amb els drets comunitaris de les poblacions dèltiques («Jatsia per privilegi antich als dits carnicers, per sguart de la dita ciutat atorgat, los dits carnicers puxen tenir e péxer lurs bestiar en prats, muntanyes, silves, garrigues, boschs e lochs herms e herbosos, en munts e en plans, exceprats les vinyes e orsts de la dita ciutat de Barcelona. E attès que ja en temps passars, sobre una causa que s menava entre lo Batlle General de Cathalunya e sotsveguer de Barcelona, qui là donchs eren, d'una part, e certs singulars de les parròchies de Sant Boy de Lobregat e de Cornellà, és stat declarat per diverses sentències passades en cosa jutjada, que ls dits singulars de les dites parròchies e de altres constituïdes entorn Lobregat, havien acostumat e podien péxer lurs bestiar, grossos e menuts, en tots prats, carreres públiques, garrigues, selves e altres lochs herms o no cultivats, de les muntanyes de Garraff tro a Montjuich»). Finalment, els consellers obligaven, amb la imposició de fortes multes, a enderrocar les tanques construïdes i reparar els ponts trencats de les sèquies del delta, i prohibien tancar els camins públics, trencar nous ponts i construir noves valles.

La crida tingué poc efecte, va ser repetida l'any 1435 amb idèntics termes,³³ i desembocà en el procés del 1453, quan el conflicte havia arribat a prendre un caire de gran violència i s'havia enverinat i barrejat amb la crisi sòcio-política que afectava en aquells anys la ciutat de Barcelona.

LES COMUNITATS RURALS DEL DELTA DEL LLOBREGAT EN ELS SEGLES XIV I XV

1. *L'existència dels béns i drets comunitaris, llibertats i franqueses, és una de les causes que motiva el sorgiment de les primeres estructures de govern local.*

A principis del segle XIV cristal·litzà en les parròquies del delta una societat camperola, integrada per famílies de petits pagesos emfiteutes arrelades a llurs masies feia generacions. La tendència a la monetarització de la renda senyorial, iniciada a mitjan segle XIII, es féu notar intensament en les zones properes a Barcelona, i afavorí la condició de la pagesia, en convertir els agrers i serveis personals en rendes fixes. Aquesta societat es caracteritzava per una certa igualtat en el repartiment de la terra i per la cohesió interna de les comunitats rurals, cohesió que responia fonamentalment a la possessió conjunta de certs béns comunitaris.

33. AHCB, Consell de Cent, IV-6, fols. 37v i ss.

La defensa dels usos comunals va ser una de les causes del sorgiment de les primeres organitzacions representatives. El 10 de maig de l'any 1001, els habitants de la *villula* de Cornellà obtingueren del jutge Auruç una sentència favorable contra dos terratinents, Pere i Enric, que havien tancat els camins que portaven als prats i pastures del litoral (*vetabant prefatos Petrus et Aenricus exios comunes et vias publicas que ab antiquis possederant et frequentaverant prefati abitatores de Corniliano, cum bubis, ovibus, porcis et asinis, cavallis honeratis et vacuis, vel cum citra alia animalia maxima et minima*).³⁴ El judici se celebrà en l'església de Cornellà i hi intervingueren tres parroquians en nom de la comunitat. Aquesta és la primera referència documental d'uns representants del comú, i no deixa de ser interessant que apareguin defensant precisament usos i drets comunitaris.

Posteriorment, en un document del 1229, es fa menció a uns prohoms ancians de la parròquia de Provençana (*probis hominibus senibus*).³⁵ Aquest sentit de col·lectiu el trobem documentat el 1230, any en que els homes de les franqueses reials del Llobregat aconseguiren de Jaume I la confirmació dels seus privilegis.³⁶ Més endavant, l'any 1275, els homes de les mateixes franqueses, entre les quals es fa menció de les d'Olorda, Sant Just, Sant Joan Despí, Cornellà, Provençana, Esplugues, Sants i Sarrià, anomenaren procuradors per a defensar-se de les pretensions del rei de cobrar mil cinc-cents sous de cena i subsidi.³⁷ En els anys 1330-1331, els homes de les franqueses de les Corts, parròquia de Sarrià, anaren a judici i guanyaren un plet referent a l'exempció que pretenien tenir del pagament de la lleuda de Barcelona.³⁸ En un altre aspecte, vint-i-nou possessors de masos de Cornellà, aconseguiren l'any 1306 franquesa de passatge pel pont de Sant Boi, privilegi que els consellers de Barcelona confirmaren els anys 1397 i 1460.³⁹

L'existència del sacramental, l'origen del qual es remonta al privilegi de Jaume I, de 14 de gener del 1258, confirmat per Pere el Gran el 12 de gener del 1284,⁴⁰ contribuï al procés de presa de consciència col·lectiva dels homes del Baix Llobregat. S'ha de distingir entre la institució dels jurats parroquials, documentada en el segle XIV, i el sacramental. Mentre els jurats eren els representants de la parròquia, el sacramental era una milícia popular controlada per la ciutat i la catedral de Barcelona.⁴¹ La seva actuació, però, tenia sovint un marcat caire anti-senyorial i el

34. ACB, *Liber Antiquitatum* IV, doc. 100.

35. CODINA, Jaume: *Els pagesos de Provençana (984-1807). societat i economia a l'Hospitalet pre-industrial*. Barcelona, 1987. vol. I, pp. 82-84.

36. VINYOLAS I TORRAS, Pau: *Les franqueses del Vallès, del Maresma, del Llobregat i d'altres llocs de Catalunya*. «Revista Jurídica de Catalunya», 29 (1923), pp. 298-308.

37. VINYOLAS I TORRAS, Pau: *Les franqueses...*, 29 (1923), pp. 298-308.

38. VINYOLAS I TORRAS, Pau: *Les franqueses...*, 29 (1923), pp. 298-308.

39. AHCB, Consellers, C-XIV-146.

40. ACA, Cancelleria, perg. 1517 de Jaume I; reg. 62, fol.

41. MADURELL I MARIMON, Josep M.^o: *Els sacramentals del Vallès, Maresma i Llobregat (Contribució a la seva història)*. «VII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó», III, Barcelona 1962, pp. 183-192.

convertia en el braç armat de les comunitats rurals, com veurem més endavant en l'anàlisi dels esdeveniments dèltics.⁴²

Però els testimonis més patents de la presa de consciència col·lectiva dels homes del delta, són l'establiment de la barca del Llobregat, anomenada dels Banyols, que els pagesos del Prat obtingueren de la ciutat de Barcelona el 20 d'octubre del 1343,⁴³ i la presentació a Joan I, el 20 de gener del 1390, d'unes ordenances per al bon manteniment de les sèquies, recs i canals de desguàs.⁴⁴

Amb l'establiment de la barca, vint-i-quatre pagesos del delta prengueren a mans pròpies la gestió d'un servei públic importantíssim, que fins aleshores era controlat per Barcelona.

Les ordenances del 1390 encara eren més importants, doncs afectaven a les comunitats dels dos costats del riu, de Montjuic a Cornellà i de Sant Boi al mar, i donaren origen a una vasta organització col·lectiva. Tots els terratinents o possessors de terres havien de pagar cada any, per a netejar els estanys i sèquies, un sou per mujada, cada any el rei autoritzava a fer una crida pública anunciant l'obligació del pagament del dret, i autoritzava els homes del delta a escollir dos representants per efectuar la col·lecta, administrar els fons i dirigir les obres, amb un salari de tres sous diaris. Aquestes ordenances permeten constatar la maduresa de les institucions representatives de les comunitats dèltiques, que superaven els propis límits del terme parroquial.

2. La defensa de la llibertat de pastura en el segle XIV.

Les comunitats dèltiques tenien, a principis del segle XIV, suficient capacitat organitzativa per a defensar, amb procediments legals, els drets comunitaris i costums immemorials. Les queixes i súplices al monarca, denunciant els abusos de què eren objecte, se succeïren al llarg de tot el segle, els anys 1324, 1335, 1369 i 1401.⁴⁵

Els reclamants, segons una carta de Jaume II al veguer de Barcelona, del 3 de febrer del 1324, eren *aliquorum agricultorum habentium possessiones et terras in parrochias de Sanctis et de Provinciana, ac in aliis locis iuxta fluminie Lupricati*.⁴⁶ En la súplica del 1335, efectuada davant l'infant Pere, eren els *hominum mansos habentium et borgas, ac agricultorium habitantium et terras tenentium in parrochiis Sancte Marie de Sanctis, de Sancto Baudilio, de Provinciana et in aliis parrochiis Lupricati*.⁴⁷

42. Sobre els conflictes del sagramental, CUADRADA, Coral: *Els greuges del sagramental a les Corts catalanes (segles XIV-XV)*, «Les Corts a Catalunya, Congrés d'Història Institucional», Barcelona, 1981 (en premsa).

43. AHCB, Llibre Vermell II, fols. 141r i ss.

44. ACA, Cancelleria, reg. 1925, fols. 74v i ss.

45. Veure nota 6.

46. ACA, Cancelleria, reg. 181, fols. 133r i ss.

47. ACA, Cancelleria, reg. 4303, fols. 86r i ss.

El contingut de les queixes era sempre el mateix, el veguer i els seus oficials, especialment els guardians del territori de Barcelona, a requeriment dels propietaris barcelonins, prenién el bestiar que entrava a pasturar en llurs possessions i imposaven multes i bans (*nonnulli homines potentes civitatis Barcinone, domos ac terras habentes in dictis parrochiis Lupricati, conantes proposse prelibatos homines et agricultores opprimere, impununt eis hanna et alias interdicciones, precepta et penas peccuniarias, quas ab ipsis exigitur indebite et extorquent*).⁴⁸

La rèplica del monarca era sempre l'expedició de lletres monitòries als oficials reials, ordenant el respecte als costums antics i constitucions de Catalunya sobre prats i pastures, i el cessament de les multes i preses de bestiar. Pere III, en resposta a la queixa més generalitzada que fins aleshores havia rebut la corona, —protestaren les parròquies de Sants, Sarrià, Provençana, Sant Feliu, Sant Joan Despí, Sant Just Desvern i Esplugues—, prengué mesures extraordinàries, i en un privilegi de 13 de maig del 1338,⁴⁹ concedí als pagesos del Llobregat, a canvi del pagament d'un morabatí anual per foc a la tresoreria reial i prèvia constitució de fiança, immunitat enfront de l'actuació dels guardians. Aquesta disposició, que en realitat extreia el coneixement dels conflictes de les pastures de la jurisdicció ordinària del veguer, no es va dur a terme i els abusos se succeïren, malgrat diverses sentències de la curia reial favorables a les comunitats dèltiques.

El 29 de març del 1413, Ferran d'Antequera hagué d'ordenar encara l'execució de les sentències als oficials reials, quan feia anys que havien estat promulgades.⁵⁰ Així i tot, la jurisprudència s'afegí a la base jurídica que havia donat la raó a les comunitats pageses, la qual era, d'una banda, els costums antics que autoritzaven la lliure pastura des de Garraf a Montjuïc, les constitucions sobre pastures i, en darrer terme, l'apel·lació a l'usatge *Strate et vie publice*, que concedia els prats, pastures i altres béns públics a l'empriu i usdefruit dels pobles.⁵¹ Aquests *corpus* jurídic va rebre la confirmació de Carles I i Felip II,⁵² en el segle XVI, quan feia més d'un segle que un nou conflicte, el de les tanques de prats, erms i camins del Llobregat, havia succeït al de la lluita pel dret de lliure pastura.

3. *La generalització del conflicte de les tanques, al llarg de la primera meitat del segle XV, es produeix en un context de canvi en l'interior de les comunitats dèltiques.*

El fenòmen del tancament dels prats i erms, no pas dels terrenys conreats, s'inicià a finals del segle XIV. El 19 d'abril del 1388, per exemple, el possessor del mas Punyera, de Cornellà, va vendre una gran peça de terra no conreada, anomenada «la

48. ACA, Cancelleria, reg. 4303, fols. 86r i ss.

49. ACA, Cancelleria, reg. 1297, fol. 196v.

50. ACA, Cancelleria, reg. 2417, fol. 107v.

51. L'apel·lació de l'usatge *Strate et vie publice*, es veu en el procés del 1425, sobre l'atac dels pagesos de Sant Boi a la torre Burgesa. ACA, Batllia, processos antics, 1425 10.

52. ACA, Cancelleria, reg. 4189, fol. 86r; reg. 1303, fols. 86r i ss.

Tanca», la qual estava totalment envoltada de recs.⁵³ Ben entrat el segle XV, l'any 1439, els tutors dels fills menors d'edat del difunt Pere Terrassa, de Cornellà, arrendaven pel temps de cinc anys el dret de pastura i de recollir llenya d'una gran peça de terra del mas Vilar, anomenada igualment «la Tanca».⁵⁴

Jaume Codina, en el seu extens treball sobre la parròquia de Provençana, aporta gran quantitat de dades que no deixen cap dubte sobre la generalització del tancament dels prats a mitjans del segle XV. L'inventari de la devesa d'en Bellví, efectuat l'any 1457, indica que aquella estava formada per cent cinquanta mujades de terra closes i vallejadades, de les quals només setanta-set mujades eren de conreu.⁵⁵ Un contracte d'arrendament del mas de Pere Antic, efectuat l'any 1477, indica que s'arrendava «la dita torra ab les terres qui són dins lo clos de aquella, axí per conrear com per pasturar, e totes les altres terres hermes e inculturades fora lo dit clos».⁵⁶ L'enquesta del 1454, efectuada a instància dels carnisers de Barcelona, mostrà com un centenar de pagesos dèltics tenia una mitjana de sis mujades de prat, vallejat, dintre de les seves possessions.⁵⁷

Les causes d'aquest fenòmen general s'han de buscar en els canvis que, des de mitjan segle XIV, es produïren a l'interior de la comunitat rural, els quals es podrien resumir en l'inici d'un procés de diferenciació social interna de la pagesia. Els signes d'aquest procés eren l'ampliació de les explotacions agrícoles, que moltes famílies van efectuar amb la incorporació de terres vacants i masos ròncecs, i la creixent desigualtat en el repartiment de la terra, perquè l'ampliació de les explotacions no va beneficiar a totes les famílies per igual.

L'ampliació de les explotacions familiars va tenir una repercussió immediata en l'augment de la demanda de caps de bestiar boví i equí, que eren els destinats a les feines agrícoles, i del qual el delta era totalment deficitari. La liquidació del patrimoni del difunt Pere Terrassa, de Cornellà, efectuat pels seus marmessors l'any 1439, indica que tenia en el seu mas dos bous, dues egues i dues mules d'edats diferents.⁵⁸ El resultat de l'increment de la demanda d'aquest tipus de bestiar va ser doble: la revalorització dels terrenys de les masies destinats a pastures, i la seva protecció mitjançant tanques, i l'especialització d'un sector de la pagesia, la que havia aconseguit major extensió de pastures dèltiques, en la producció ramadera de bous, cavalls, egues i muls per al mercat interior.

Jaume Codina ha publicat les llistes de compra-venda de bestiar de la parròquia de Provençana, i constata que un nombre reduït de famílies (els Esquerrer, de Provençana; els Puig, de Sant Boi, etc) van efectuar bons negocis en el camp de l'explotació ramadera, com a subministradors d'animals de llaurar i de transport.

53. AHCB, Processos, C-XX-2, num. 11.

54. AHPB, Salvador Punyera, manual 2.

55. CODINA, Jaume: *Els pagesos de Provençana...*, vol. I, pp. 346-347.

56. CODINA, Jaume: *Els pagesos de Provençana...*, vol. I, p. 374.

57. AHCB, Consellers, C-XX-2, num. 11.

58. AHCB, Salvador Punyera, manual 2.

Així i tot, fins a finals del segle XV, la ramaderia dèltica bovina i equina no va assolir l'auto-abastament. En el període 1493-1507, els pagesos de Provençana van efectuar més vendes de bous, vaques i muls a l'exterior que compres.⁵⁹

La ramaderia ovina, el moltó i l'ovella, sembla ser que arrelà més tardanament en el territori del delta, a partir de la dècada de 1470, i en un contexte caracteritzat per una major mobilitat econòmica. Els treballs publicats sobre les parròquies de Cornellà i Provençana,⁶⁰ coincideixen en assenyalar l'existència d'una conjuntura econòmica favorable en les dècades posteriors a la guerra civil. Els indicatius del millorament econòmic de les comunitats rurals són la multiplicació dels intercanvis de l'excedent de gra, bestiar, esclaus i eines de conreu, i el sobtat augment de la circulació monetària, que s'observa, no només per l'increment dels contractes de compra-venda, sinó també per la generalització del préstec entre els mateixos pagesos, a través dels censals i violaris. Jaume Codina, a més, assenyala la generalització, en aquesta època, dels arrendaments de masies i peces de terra, que van possibilitar un nou sistema d'ampliació de les explotacions agrícoles familiars.

L'inici d'un creixent endeutament entre els diferents sectors de la pagesia i la continuació del procés d'ampliació de les explotacions, mercès al sistema dels arrendaments temporals, van provocar la definitiva ruptura interna de les comunitats locals dèltiques, i la seva divisió entre un grup minoritari de pagesos rics i un grup cada vegada més ample de pagesos empobrits o arruinats, en l'interior dels quals comença a endevinar-se l'origen del proletariat rural format per mossos, pastors i jornalers.

En aquest context de canvi socio-econòmic es produí la introducció en el territori del delta de la producció ramadera ovina intensiva. Les dades documentals són prou explicatives: el 31 de març del 1484, el pagès de Cornellà Bernat Tarragona va vendre vuitanta-dos moltons a un altre pagès de Sant Feliu;⁶¹ Bernat Puig, de Sant Boi, va vendre 148 ovelles i 148 anyells a un carnisser de Sant Andreu del Palomar, el 27 de març del 1483;⁶² el mateix Bernat Tarragona, va vendre una altra partida, aquesta vegada de cent-setanta-sis ovelles, a un pagès de Sant Boi.⁶³ El treball de Jaume Codina sobre Provençana, ens informa que en el període 1493-1507, els pagesos d'aquella parròquia compraren un total de 651 ovelles i 299 moltons a forasters,⁶⁴ dades

59. Sobre vendes de bestiar a Provençana, veure CODINA, Jaume: *Els pagesos de Provençana...*, vol. I, pp. 398-401, 407-431, 450-452, 457, 458-486.

60. Aquests treballs són els ja citats de Jaume Codina, sobre Provençana, i FERNÁNDEZ TRABAL, Joan i FERNÁNDEZ TRABAL, Josep: *Els pagesos de Cornellà de Llobregat en els segles XV i XVI. Exemple de formació d'una oligarquia local.* «Cornellà de Llobregat. Estudis d'Història», 1987, pp. 71-125.

61. CODINA, Jaume: *Els pagesos de Provençana...*, vol. I, pag. 423.

62. CODINA, Jaume: *Els pagesos de Provençana...*, vol. I, pag. 423.

63. Venda de 14 d'octubre del 1503. AHPB, Jaume Vilar, Llibre de Vendes 13 (1503-1504).

64. CODINA, Jaume: *Els pagesos de Provençana...*, vol. I, pag. 451.

que semblen indicar la dependència dels propietaris dèltics de ramats respecte de les fonts d'aprovisionament exteriors de la ciutat de Barcelona.

En el tombant dels segles XV i XVI, doncs, els pagesos més potents de les comunitats rurals del delta del Llobregat, deixaren de ser protagonistes passius de l'ocupació del seu espai natural pels ramats de Barcelona, per entrar a formar part del vast negoci del proveïment de carn de la ciutat i de les parròquies del seu entorn. L'element clau d'aquest canvi va ser el control que els mateixos sectors de la pagesia obtingueren de les carnisseries locals.

4. *Els sectors més benestants de la pagesia dèltica prenen el control de les carnisseries locals.*

Es fa difícil d'evaluar la presència de la carn en la dieta alimentícia dels pagesos del delta en els segles XIV i XV. Així i tot, la generalització de les taules de carnisseria en aquesta època demostra que la carn formava part de l'alimentació d'una manera regular, i que les famílies pageses havien renunciat a l'auto-proveïment d'aquesta necessitat. Una previsió alimentària continguda en un heretament de l'any 1336, per exemple, incloïa trenta-cinc sous *pro carnibus*.⁶⁵

El problema és el de datar amb exactitud l'origen de les carnisseries dèltiques, doncs la font més regular, els registres d'establiments de la Batllia General de Catalunya, s'inicien a finals del segle XIV, i la majoria de concessions reials eren confirmacions de carnisseries que ja existien amb anterioritat. Els senyors jurisdiccional, a més, exercien el dret de tenir o concedir taula de carnisseria en el terme de la seva jurisdicció, des de molt abans que la monarquia reivindicqués l'exercici exclusiu d'aquesta regalia.

Malgrat la inexistència de documentació, la vila de Sant Boi, en la qual està documentada la celebració d'un mercat setmanal a partir del 1238, amb tota seguretat havia de tenir carnisseria. Jaume II concedí al ciutadà Guillem de Llàcera la jurisdicció civil d'una part de la parròquia de Sant Boi, el 13 de novembre del 1299, i des d'aleshores correspongué al dit senyor jurisdiccional la facultat de concedir taules de tallar carn.⁶⁶ La mateixa facultat era exercida per la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona, institució eclesiàstica que posseïa la senyoria de la vila de Sant Feliu de Llobregat. Sabem que l'any 1372 aquesta institució mantenia un plet amb la ciutat de Barcelona per causa de la seva carnisseria de Sant Feliu.⁶⁷ Un altre procés entre Francesc Ça-rovira, ciutadà de Barcelona i senyor de la *domus* de Cornellà, de mitjan segle XV, demostrà que el senyor de la dita casa tenia el costum immemorial de concedir taules de carnisseria dins dels seus aous, des de molt abans de la primera concessió reial del 1438.⁶⁸

65. ACA, Pia Almoïna, perg. 4-58-48.

66. ACA, Cancelleria, reg. 2593, fols. 30v i ss.

67. ACA, Cancelleria, reg. 197, fols. 40r-40v.

68. ACA, Batllia, Processos antics, 1441, 1J.

El consum de carn també era regular en la vila de Molins de Rei en la segona meitat del segle XIV. El rei Pere el Cerimoniós autoritzà el ciutadà Berenguer de Relat, senyor de Molins de Rei, a imposar durant cinc anys un impost sobre el mercat per a finançar les obres d'enmurallament de la vila (*imposicionibus seu adjutas in pane, vino, carnibus et aliis quibuscumque rebus et mercibus*), el 15 d'abril del 1374.⁶⁹ El consum de carn a Molins de Rei havia de ser considerable, perquè Galceran de Cruilles, senyor del castell d'Olorda, intentà infructuosament de construir una taula de carnisseria en el camí reial, pretensió que va topar amb l'oposició dels jurats de la vila, la qual havia estat incorporada recentment a la Corona.⁷⁰

La generalització de les taules de carnisseria locals s'esdevingué amb tota seguretat en les primeres dècades del segle XIV. L'any 1329 representaven una activitat prou important com per a cridar l'atenció de la ciutat de Barcelona, la qual en aquesta data, segons Bruniquer, promulgà les primeres ordinacions sobre l'aforament de carns en el seu territori.⁷¹ La vigilància que el mostassaf de la ciutat pretenia exercir sobre les carnisseries del territori, va ser una continuada causa de conflictes entre el municipi i els pobles durant tota la baixa edat mitjana.

L'enorme penetració de la burgesia barcelonina en les estructures de la propietat del delta, a partir del segle XIII, va concentrar en aquest grup social el control del proveïment de la carn a les comunitats rurals, i va convertir les rendes provinents de les carnisseries en un capítol més dels ingressos de la renda senyorial. La novetat que es produí a començament del segle XV, va ser la vigorosa reivindicació que la monarquia va dur a terme del dret d'establir les taules de carnisseria amb exclusivitat.

L'objectiu principal de la monarquia, en reivindicar l'exercici exclusiu de la regalia, era fonamentalment econòmic, doncs a base d'establiments emfitèutics de les llicències de tallar i vendre carn pretenia desviar en favor del reial patrimoni una part de les rendes produïdes per aquella activitat en expansió. En el període 1352-1506, el Batlle General de Catalunya concedí vint-i-dos llicències de carnisseria (veure quadre num. 2), sis de les quals van ser concedides a ciutadans de Barcelona, una al monestir de Valldonzella, tretze a pagesos locals i dues als jurats o obrers de les parròquies. El resultat de la intervenció de la monarquia, doncs, va ser el traspàs paulatí de les carnisseries locals en mans de les famílies pageses més potents de les comunitats rurals.

69. ACA, Cancelleria, reg. 1981, fols. 112v i ss.

70. ACA, Barllia, classe 7.ª Ab, 20, fols. 33v i ss.

71. *Rúbriques de Bruniquer...*, vol. IV, pag. 71.

QUADRE NUM. 2

RELACIÓ DE CARNISSERIES CONCEDIDES PEL BATLLE GENERAL

Parròquia	Propietari	Data establiment conegut	Data traspàs al comú
Sant Boi	Guillem Çabastida, ciutadà	20-10-1352	1619
Provençana	Bernat Rosell Bernat Rouric Joan Amat Pere Vendrell	03-04-1391	segle XVI
Provençana	Guillem Tarragona	12-04-1391	30-03-1527
San Just D.	Bartomeu Cristià	05-05-1394	
Sants	Bartomeu Costoller, de Martorell	10-11-1403	
Provençana	Pere Ferrer, ciutadà	05-08-1404	
Sants	Joan de Sança, de València	17-07-1405	
El Prat	Bernat Gual	27-07-1418	
Sant Joan D.	Joan Puig	19-08-1435	08-04-1559
Cornellà	Joan Vilar	07-05-1438	s. XVII
Esplugues	Jaume Terré, ciutadà	26-04-1455	
Sant Feliu	Pere Torrent ciutadà	31-01-1458	14-03-1479
Sant Boi	Monestir Valldonzella	24-02-1458	s. XVII

Esplugues	Rafel Móra ciutadà	04-05-1458	
Provençana	obriers parroquials	01-05-1460	
Sarrià	Gaspar Carner	02-04-1470	
Vallvidrera	Antoni Ferrer	30-05-1470	
Sarrià	Pere Rifós (propietat del monestir de Pedralbes)	19-09-1470	
Sant Just D.	Mateu Carbonell	20-03-1477	
Sant Boi	Antoni Pelegrí	06-02-1481	1619
Sant Boi	Jaume Puig	17-05-1493	1619
Sant Joan D.	jurats parroquials	04-04-1506	

Font: ACA, Batllia. Llibres d'establiments. Nota: No estan compreses les carnisseries dels senyors alodials i jurisdiccionals.

L'administració de les carnisseries locals oscil·là, al llarg del segle XV, entre la gestió directa per part dels seus propietaris i l'arrendament. L'any 1391, per exemple, Guillem Tarragona tenia a jornal en la seva taula de Provençana el carnisser narbonès Ramon Sunyer. Els propietaris de la carnisseria del Prat, en canvi, l'arrendaven indistintament a particulars de Sant Boi, Provençana o Barcelona (veure quadre num. 3).

QUADRE NUM. 3

ARRENDAMENT CARNISSERIES PROVENÇANA I EL PRAT (S. XV)

Data	Propietari	Arrendatari	Temps	Lloguer
10-03-52	Jaume Amigó, carn. Prat	Galceran Català, Sant Boi	5 anys	27 lb, 10 s

1470	obriers Provençana	Joan Bages, Provençana	1 any	
1482	obriers Provençana	Bernat Oliver, Provençana	1 any	51 lb
13-12-83	Joan Amigó, carn. Prat	Bernat Duran, Provençana	5 anys	20 lb
21-05-90	obriers Provençana i els Rouric	Arnau Jordà	1 any	52,5 lb
13-03-92	Joan Amigó, carn. Prat	Joan Castellar, de Barcelona	1 any	12 lb
18-10-94	obriers Provençana	societat entre Bn. Oliver i Pere Caldes amb Joan Mateu, de Barna		
20-10-94	Joan Amigó, carn. Prat	Joan Baldori, Sant Boi	1 any	10 lb

Font: Jaume Codina, *Els pagesos de Provençana*, vol. I

En les darreres dècades del segle XV es va produir el sovintejament de les relacions comercials entre els carnisers autòctons i foranis, que eren de tres tipus: compra-venda de bestiar, arrendament de les carnisseries locals a carnisers barcelonins i la introducció del sistema de societats per a l'exploració de les carnisseries locals. Aquest darrer sistema va anar guanyant terreny en els darrers anys de la centúria.

El 28 de març del 1495, per exemple, se signaren uns capítols entre Bernat Tarragona, carnisser de Barcelona, i Joan Vilar de la Maçanera, propietari de la carnisseries de Cornellà, sobre la creació d'una *societas scindiendi carnibus* en la taula d'aquella parròquia. En virtut dels capítols signats, Joan Vilar es comprometia per un any a tallar només carn de moltó del seu consoci, a tenir els ramats del carnisser barceloní en els seus pasturatges i corrals, a soldejar un o dos pastors per a guardar-los i a donar bons comptes setmanalment de les vendes. Bernat Tarragona, a canvi, havia de pagar-li vuit diners per cada moltó escorxat, li concedia l'aprofitament del cap, la freixura, el ventre i els peus dels animals morts, i es comprometia a abonar-li vuit sous mensuals per cada pastor contractat. Joan Vilar podia tallar, durant la duració del contracte, qualsevol altre espècie de carn llevat de la de moltó.

Un contracte molt semblant, signat entre el mateix Bernat Tarragona i el carnisser Joan Aranell, de l'Hospitalet, establia una soldada global per al carnisser local de quaranta lliures, en lloc del pagament d'una quantitat per cap de bestiar escorxat.⁷²

Hom constata, ultra la dependència dels carnisseres locals respecte dels més poderosos carnisseres de Barcelona, una tendència a la proletarització dels primers en aquest tipus de contracte. Altrament, l'objectiu que perseguïen els carnisseres barcelonins, a més de l'increment de les vendes, era l'intent d'assegurar el lliure accés dels seus ramats a les pastures dèltiques que tenien vedades. El mateix municipi barceloní utilitzà aquest sistema, en arrendar les carnisseries locals en els segles XVI-XVII.

5. *A finals del segle XV s'inicia el traspàs de les carnisseries del delta a mans dels jurats i representants del govern local.*

En aquesta època algunes comunitats rurals posaren sota el seu control directe el proveïment de la carn. En principi, aquest nou canvi del sistema de gestió de les carnisseries locals responia més a l'interès de les comunitats per obtenir emoluments que a un objectiu de veritable control del proveïment.

Aquest sembla ser el cas dels obrers parroquials de l'Hospitalet, els quals obtingueren llicència de Joan II, l'1 de maig del 1460, per a construir un nova taula en la pobla de l'Hospitalet, els beneficis de la qual s'havien d'esmerçar en l'acabament de la nova església parroquial.⁷³ Com que la concessió va motivar conflictes amb els carnisseres particulars de la parròquia, el Batlle General de Catalunya autoritzà els obrers a traslladar la taula dins del terme de Cornellà,⁷⁴ cosa que motivà un altre conflicte amb el carnisser de la parròquia veïna, que no va ser solucionat fins l'11 d'octubre del 1461, amb una rectificació dels límits de la carnisseria de Cornellà i el pagament de cent florins en concepte d'indemnització.⁷⁵ Els jurats de Provençana acabaren comprant les taules de carnisseria als particulars de la parròquia, a començaments del segle XVI.

Els jurats de Sant Feliu, en canvi, intentaren sense llicència reial construir una nova taula en el camí reial, pretensió que va topar amb la prohibició del Batlle General de Catalunya, efectuada el 6 de març del 1459,⁷⁶ doncs la construcció de la nova carnisseria perjudicava l'establiment privatiu que el Batlle General havia efectuat en favor de Pere Torrent, l'any 1458. Finalment, els jurats de la dita parròquia van ser sots-establerts pel propietari forà de la carnisseria, l'any 1479.⁷⁷

72. CODINA, Jaume: *Els pagesos de Provençana...*, vol. I, pag. 409.

73. ACA, Cancelleria, reg. 3370, fols. 162r i ss.

74. ACA, Batllia, classe 6.ª A 77, fol. 30r.

75. AHPB, Bartomeu Requesens, Manual 6 (1460-61).

76. ACA, Batllia, clase 7.ª Ec, 1, fol. 40r.

77. ACA, Batllia, Processos antics, 1491, 1D.

El paulatí traspàs de les carnisseries de mans de la pagesia benestant als jurats parroquials, no va suposar cap pèrdua de poder econòmic i social per a l'èlite dominant de la pagesia local. El govern de la comunitat havia deixat de ser la representació de l'assemblea de tots els veïns per esdevenir, com a resultat del procés de diferenciació social intern, el govern d'un consell reduït dels pagesos possessors de la major part de les terres, i per això les rendes de la carn es mantingueren en mans de la mateixa classe, que era la que arrendava normalment les taules de carnisseria que anualment subhastaven els jurats.

6. *Conclusions*

La cohesió interna de les comunitats dèltiques en els segles XIII-XIV, que responia bàsicament a una certa igualtat del repartiment de la terra i a la possessió de béns i drets comunitaris immemorials, va fer possible la resposta unitària de les esmentades comunitats davant les agressions i abusos provinents de l'exterior, que cristal·litzà en el moviment unànim dels pobles en defensa del dret de la lliure pastura. Els capítols presentats al rei l'any 1390, sobre el bon manteniment de les sèquies i canals de desguàs, representaven el moment de màxima identificació col·lectiva del conjunt de les comunitats del delta amb el territori peculiar sobre el qual estaven assentades.

En el segle XV es va produir la ruptura de la unitat i cohesió internes de les comunitats, degut a causes fonamentalment endògenes. La creixent diferenciació social i la divisió de les comunitats entre pagesos pobres i rics, va ser la causa principal de la ruptura interna. La concentració de la producció ramadera, –primer bovina i després ovina–, en mans d'unes poques famílies, les quals eren les possessores de la major part de les pastures dèltiques i de les taules de carnisseria, va contribuir molt més que l'acció de la ciutat de Barcelona a la privatització i tancament del territori i, en definitiva, a l'oblit dels drets comunitaris.

El tancament dels pasturatges i prats era la defensa de les comunitats rurals, o dels sectors més benestants d'aquelles, a la invasió del seu espai pels ramats de la ciutat. El trencament de ponts i camins, en canvi, podria ser la resposta hostil i violenta dels sectors més empobrits de la pagesia, que eren els que més sofrien les conseqüències de la privatització del territori i el retrocés continuat de les pràctiques comunals.

El resultat de tot va ser la desorganització interna de les comunitats, la manca de resposta unitària, l'abandó de les vies legals per a resoldre els conflictes i la degeneració d'aquests en avalots i lluites de bàndols. Els capítols i ordenances del 1390 no van ser executats amb regularitat, i l'objectiu que perseguïen, el sanejament i ordenació del territori dèltic, va acabar recaient en el municipi de Barcelona, el qual era l'únic que tenia veritable interès en assegurar el lliure trànsit dels ramats pels prats i pastures. Una crida anual, pregonada pel batlle de Barcelona a instància dels

consellers, recordava als terratinents del delta oriental, amb amenaça de fortes multes, l'obligació de netejar els canals, sèquies i corredores, i castigava durament els culpables de l'enderroc i trencament de ponts.⁷⁸

LA GESTIÓ DEL REIAL PATRIMONI EN ELS SEGLES XIV I XV

1. *Les competències i funcions del Batlle General de Catalunya i la seva repercussió en el territori dèltic.*

A partir del segle XIII, i enmig de les lluites polítiques, el rei efectuà una enèrgica defensa jurídica de llurs drets sobre els béns de l'antic fisc, que el resorgiment del dret romà reconeixia de nou al monarca. En el territori dèltic, el procés de feudalització de l'alta edat mitjana tingué efectes desastrosos sobre el Reial Patrimoni, el qual perdé gairebé la totalitat dels estanys, salines, prats i pastures, que anaren a parar a mans de l'aristocràcia laica i eclesiàstica, i posteriorment de membres de la burgesia de Barcelona. Jaume I va comprar diversos prats, estanys i aiguamolls per a recuperar el domini sobre el territori dèltic, i un llarg plet esdevingué l'any 1294, entre el rei i els propietaris del Remolar, l'Albufera i salines del Remolar, en el delta occidental, reconegué en favor del monarca la propietat alodial dels estanys.⁷⁹ Llevat de les intenses etapes alienadores de la segona meitat del segle XIV i darrers anys del regnat de Joan II, el Reial Patrimoni va efectuar una continuada expansió durant la baixa edat mitjana, especialment durant el regnat dels primers monarques de la dinastia Trastámara.

La Batllia General de Catalunya, institució cabdal de la monarquia, intervenia en l'ordenació de l'espai del delta amb la seva triple funció d'administradora del patrimoni alodial del rei que no s'havia alienat, dels drets de superioritat feudal i de les regalies del monarca.⁸⁰ Aquesta darrera funció és la que va tenir una répercussió més directa, doncs corresponia al Batlle General l'establiment dels béns vacants (aigualeixos, illes de riu, arenals) i la concessió a particulars de l'ús de béns públics, com podien ser aigües corrents, forns i tavernes, ponts i barques, mines i salines, etcètera. L'exercici de les regalies reials va ser el dret que el Reial Patrimoni reivindicà amb més energia durant els segles XIV-XV.

A més, el Batlle General exercia una important funció normativa mitjançant el pregonament de crides sobre la utilització i repartiment d'usos comunals, com la pesca de la saboga del Llobregat,⁸¹ i judicial, doncs en el seu consistori s'evocaven, en

78. CODINA, Jaume: *Els pagesos de Provençana...*, vol. I, pp. 373-374.

79. ACA, Cancelleria, reg. 2585, fols. 140v i ss.

80. La informació sobre la Batllia General de Catalunya està extreta de FERRO, Víctor: *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al decret de Nova Planta*. Vic, Eumo ed. 1987, pp. 89-95.

81. Veure ACA, Batllia, Llibres de crides del Batlle General de Catalunya (classe 7.ª C 1).

primera instància, tots els plets que afectaven el Reial Patrimoni. Totes les decisions del Batlle General o de llur lloctinent, doncs, tenien una immediata repercussió en el territori, i molt més en el del delta, on l'abundància d'aigualeixos i estanys donaren a aquella institució una funció reguladora tant o més important que la de la mateixa ciutat de Barcelona.

2. *La política de concessions privatives de béns públics, per part de la Batllia General de Catalunya, es converteix al llarg del segle XV en un nou factor impulsador de la privatització de territori dèltic.*

L'anàlisi dels registres d'establiments de béns públics de la Batllia General de Catalunya permet constatar la supeditació de la institució als interessos polítics conjunturals de la monarquia, i la seva constant inclinació en afavorir els grups més poderosos de propietaris dèltics. La primera constatació sembla normal, atès que, en definitiva, el rei utilitzava el seu patrimoni per a premiar lleialtats i fidelitats polítiques, i perquè els Batlles Generals eren personatges influents i totalment immersos en la vida política, com van ser Galceran de Requesens, en el regnat d'Alfons el Magnànim, i Joan Ça-riera en el regnat de Joan II. Aquest darrer monarca va utilitzar a fons el Reial Patrimoni per atreure el seu bàndol les classes dirigents del Principat, i efectuà en la dècada del 1470 importants alineacions i concessions de béns i drets al Llobregat, que van ser la causa directa d'una llarga etapa conflictiva per la possessió i repartiment dels usos comunitaris de béns públics.⁸²

Respecte de la segona constatació, s'observa l'acaparament per part de ciutadans de Barcelona propietaris de terres dèltiques, i de certs pagesos autòctons, de totes les concessions emfitèutiques d'aigualeixos, béns vacants i drets de domini públic (veure quadre núm. 4).

QUADRE NUM. 4

CONCESSIONS PRIVATIVES DEL BATLLE GENERAL

Data	Beneficiari	Bé concedit
12-09-1319	Guillem de Llàcera, ciutadà	illa del Llobregat, sota el pont de Sant Boi
14-09-1372	Tomàs Llull, ciutadà	devesa a Sant i Sant Andreu del Palomar

82. Concessions de Joan II que afecten al Llobregat: ACA, Cancelleria, reg. 2287, fols. 62r i ss; reg. 3388, fols. 48r i ss; fols. 79v i ss; reg. 3356, fols. 87r i ss; reg. 3459, fols. 86v i ss; reg. 5191, fols. 133r i ss; reg. 3461, fols. 10r i ss.

22-12-1411	Bartomea Ça-rovira i Angelina Terré, ciut.	estany Remolar i Albufera, amb aprofitament privatiu
12-10-1424	Lleonard Antic, mercader	dret privatiu caça, pesca i pastura en les seves possessions de Provençana, al costat del riu
03-03-1440	Guillem Marc, de Provençana	aigualex del riu Llobregat
19-10-1448	Bartomeu Asbert, de Sta. Coloma Cervelló	illa del riu Llobregat
09-06-1449	Guillem Marc, de Provençana	dret privatiu de caçar aus aquàtiques en el Llobregat
01-02-1468	Bernat Turell, cavaller	dret de pesca en el Llobregat, des del mar a la roca de Droc
21-11-1470	Bernat Vidal, ciutadà	aigua i dret de pesca a l'estany del Port
19-10-1471	Pere Daguerri	dret de pesca en el Llobregat, des del mar a St. Andreu Barca
07-01-1472	Joan Almogàver, conseller del rei	dret de pesca en el Llobregat, des del mar a la roca de Droc
14-10-1472	Berenguer Joan de Requesens, noble	dret de pesca en el Llobregat, des de Martorell al mar
17-10-1472	Bernat Turell, cavaller	confirmació donació 1468
03-04-1481	Antoni Puig, de Sant Boi	illa del Llobregat, amb dret privatiu de caça, pesca i pastura.
02-03-1482	Francesc Burguès i de Santcliment, cavaller	tres illes del Llobregat, amb aprofitaments privatis
02-09-1497	Joan Calopa, de Sant Joan D.	aigualex del riu
24-04-1539	Joan Agullana, ciutadà	aigua per a regar
16-07-1545	Joan Modolell, de Sant Just Desvern	aigualex del riu a Sant Boi
1546	Ferran Maimó, donzell	fusta i llenya que porti el riu Llobregat

Font: ACA, Batllia. Llibres d'Establiments. Nota: En la present relació no consten els establiments denunciats com a il·legals per la ciutat, els quals, per fer-se molts d'ells d'amagat, no es troben en els registres.

Cal distingir entre el simple establiment emfitèutic d'un bé vacant i la concessió, per part del Batlle General, del dret d'aprofitament exclusiu de béns de domini públic. Aquesta darrera categoria de concessions era la més lesiva per als pagesos pobres de les comunitats.

La concessió del dret de pesca en el Llobregat, efectuada al noble Berenguer Joan de Requesens en pagament del serveis prestats a la monarquia durant la guerra civil, deia: *promittentes vobis... non permittet seu permittent... quemcumquem alium vel alios piscari in dicti fluminis spacio, nisi vos, dictum nobilem et vestros*,⁸³ i va motivar enfrontaments amb els pobles de les riberes del riu, car vulnerava la disposició d'Alfons el Magnànim, de 6 de març del 1432, que assignava un dia determinat de la setmana a cada parròquia, fins que una sentència reial de 14 d'octubre del 1481 va declarar que ambdúes disposicions eren compatibles.⁸⁴

Altres concessions limitaven la lliure cacera en els marges del Llobregat, com la carta precària dels estanys del Remolar i l'Albufera concedida als Terré i Ça-rovira, la qual va anar acompanyada d'una crida pública prohibint a tothom caçar i pescar en els estanys, amb multes de cent sous i la confiscació de les captures.⁸⁵

Però les concessions més conflictives van ser les autoritzacions de tenir devesa privativa de pastura que la Batllia General de Catalunya concedí indiscriminadament a diversos terratinents del Llobregat. L'any 1424, Alfons el Magnànim féu una concessió de devesa al mercader Leonard Antic, i l'autoritza a cloure amb tanques i bardisses una peça de terra que ja estava envoltada de recs, perquè el mercader s'havia queixat al monarca que molts habitants de Provençana entraven en els seus prats amb bous i altres animals, pasturant, caçant i tallant llenya. El privilegi reial autoritzava el mercader a cloure i impedir l'entrada en la seva finca, anomenada «Devesa d'en Bellví», i a imposar multes de trenta sous als infractors (*Ita quod deinceps nullus sit ausus, in dicto vetato deffesia sive boalari, animalia sua sive bestiare pro paspe do nec alia inmittere, nec venari cirogrillos nec lepores, necque ligna scudere neque asportare iam cisa que sit in dicta deffesia*).⁸⁶

En l'establiment d'uns aigualeixos a Antoni Puig, de Sant Boi, el 3 d'abril del 1481, es troben les mateixes clàusules: *Ita quod ab inde, in dicta insula seu parte illius, nullus audeat mittere seu mitti facere aliqua animalia grossa nec minuta, prostando seu pascendo in eadem insula seu parte illius, nec aliquis cuisvis condicionis*

83. ACA, Cancelleria, reg. 5191, fols. 133r i ss; Batllia, classe 2.^a Aa, num. 3, fols. 147v i ss.

84. ACA, Batllia, clase 7.ª Ab, 25, fols. 63v i ss.

85. 28 de desembre del 1416. ACA, Batllia, clase 7.ª Ab, fols. 23r i ss.

86. ACA, reg. 2591, fols. 181r i ss.

*possit venari seu venari facere... absque licencia vestri et vestrorum; immo dicta insula sit devesia vestri et vestrorum.*⁸⁷

La política de concessions privatives duta a terme per la Batllia General de Catalunya en el delta del Llobregat, va provocar un continuat retrocés dels drets d'empriu comunitari dels béns públics, va significar un nou atac al dret de lliure pastura i, en definitiva, fou un factor més de tancament i privatització del territori dèltic.

EL DESENVOLUPAMENT DEL CONFLICTE EN EL SEGLE XV

1. *L'aixecament del sagramental, l'estiu del 1425, posa de manifest les contradiccions dels consellers de Barcelona i la seva impossibilitat de resoldre el conflicte dels pasturatges del delta.*

En les primeres dècades del segle XV, la situació del delta va anar empitjorant. Els pobles es trobaven dividits i alterats, i les crides dels anys 1409 i 1435 responien a un estat de violència latent que les autoritats intentaven prevenir.

La pagesia portava més d'un segle d'enfrontaments legals per aconseguir poca cosa més d'unes sentències que, a la pràctica, no eren respectades, i veia com el constant increment dels ramats de la ciutat acabaria eliminant els darrers reductes dels seus drets comunitaris. En aquesta època confluïen, en el territori del delta, el conflicte irresolt de la centúria anterior i el nou conflicte de la invasió de les pastures, agreujats per les concessions privatives que duia a terme el Batlle General de Catalunya. La reacció espontània dels pagesos va deixar de banda els procediments jurídics del segle anterior, i arreu es tancaren els prats i pastures i, els sectors més radicals, tancaren els camins i ensorraren els ponts dels recs i les sèquies, arribant al foragitament a mà armada dels ramats de la ciutat.

A l'estiu del 1425, un incident dels pagesos del Prat i de Sant Boi amb el senyor de la torre Burgesa, a Viladecans, va estar a punt de provocar una explosió de violència generalitzada. Joan Burgès, senyor de la dita torre i ciutadà preminent, ordenà la captura d'un gran nombre de bestiar boví que pasturava per les marines del delta occidental, i la reacció dels pagesos va ser immediata i contundent. El sagramental de Sant Boi va ser convocat a toc de campana, sense el previ consentiment ni la presència dels sobre posats, i la milícia prengué amb mà armada la torre Burgesa, de nit, on estaven els animals capturats, enfonsant i cremant tàpies, portes i bardisses, i per la força retornaren el bestiar als seus amos. El sots-verguer de Barcelona va haver d'acudir per a calmar l'avalot. La commoció causada per

87. ACA, Batllia, classe 2.ª Aa 5, fols. 44r i ss.

l'aixecament del sagramental va ser considerable, i arribà a Barcelona en un moment en què les protestes dels mercaders sol·licitant una obertura política del govern de la ciutat tenia acaparada l'atenció dels consellers.⁸⁸

En el conflicte s'enfrontaven un ciutadà, membre de l'élite dirigent de la ciutat, i el sagramental del Llobregat, institució que estava tutelada per les autoritats municipals. Per evitar l'empitjorament del conflicte i la degeneració en lluites de bàndols, els consellers forçaren a les dues parts a acceptar una solució de compromís, mitjançant el nomenament d'uns àrbitres que foren els mateixos consellers, assessorats pels advocats ordinaris de la casa de la ciutat.

La investigació per aclarir els fets s'inicià immediatament i va ser portada amb gran rapidesa i eficàcia, de tal manera que la sentència arbitral va ser pronunciada el 15 de setembre i notificada immediatament a les dues parts.

El contingut de la sentència, de fet, no entrava en el fons de la qüestió, que era el reconeixement o no de la lliure pastura, i donava la raó al senyor de la torre Burgesa, basant-se únicament en la possessió de la jurisdicció civil i criminal que aquell havia provat documentalment. Els consellers condemnaren els pagesos a restituir el bestiar pres en l'avalot i declararen el sagramental responsable subsidiari del pagament de tots els danys i desperfectes.⁸⁹ Joan Burgès reclamà una xifra desorbitada d'indemnització, que va ser reduïda pels mateixos consellers a noranta-cinc lliures i quatre sous.

La solució donada pels consellers va servir per aturar l'enfrontament, però al no entrar en la qüestió de fons, no va satisfer a ningú. Els pagesos reclamaren i iniciaren un plet en el tribunal de la Batllia General de Catalunya,⁹⁰ al·legant que les marines eren patrimoni del rei i sol·licitant que el Batlle General evoqués la causa al seu consistori, però aquella institució s'inhibí i el procés no va arribar a iniciar-se.

D'altra banda, els consellers, en prendre partit pel senyor de Viladecans, van ser acusats pels carnisers de no atendre al bé públic de la ciutat, perquè la falta de recolzament de la lliure pastura perjudicava els ramats que cada dia trobaven més impediments per a pasturar per les marines dèltiques. L'aixecament del 1425, doncs posà de manifest la contradicció dels consellers, entre els seus interessos de classe i els col·lectius de la ciutat, i mostrà la impossibilitat del grup dirigent de la ciutat de resoldre el conflicte de les pastures del delta.

2. *L'accés del partit de la Busca al govern municipal, la tardor del 1453, dona noves esperances als carnisers de resoldre favorablement el conflicte de les pastures del delta.*

Després del fracàs del 1425, el conflicte dels pasturatges es va anar integrant en el de

88. BATLLE GALLART, Carme. *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*. Barcelona, «Anejos del Anuario de Estudios Medievales», 1973, vol. I, pp. 137-144.

89. ACA, Batllia, Processos antics, 1425, 10.

90. ACA, Batllia, classe 7.ª Ab 23, fol. 33v.

la lluita política que els partits de la Busca i la Biga mantenien pel control del govern municipal. Els carnisers, molts dels quals formaven part del sindicat buscaire, acusaven als ciutadans honorats de connivència amb els qui impedien la lliure pastura i, fins i tot, de corrupció. Cada vegada quedava més patent que la solució d'aquest i de molts altres problemes només podia venir d'un canvi d'orientació política. Es per això que el gremi de carnisers va veure l'oportunitat de donar un gir favorable a llurs demandes el darrer trimestre del 1453, quan el nomenament de Galceran de Requesens per ocupar la lloctinència general del Principat, amb l'oposició de tots els estaments privilegiats, feia possible el tant desitjat canvi en el govern.

El 13 de novembre, el prócer dels carnisers, Joan Cortit, presentà al lloctinent un llarg memorial que contenia totes les queixes i reclamacions del gremi.⁹¹ El memorial començava recordant els privilegis antics que concedien a la ciutat «certs têmes e territoris amples, e abundoses driposts a pastura dels animals, sens perjudici o detracció dels possehints les terres ladonchs dripostas a cultura, assenyalamment de Castelldefels fins a Montgat», i tot seguit es passava al capítol de les acusacions. En primer lloc, els carnisers deien que «per negligència o desídia dels regidors de la cosa pública, insol·licitos en la conservació del patrimoni públich, molts ambissiosos de ocuparse de aquell, e no attenents al perjudici que li ere fet, se han ocupats tant dels dits têmes, uns ab pròpica auctoritat, altres ab stabliments subrepticis se han fets fer al Balle General de Cathalunya o balle de la dita ciutat, e altre qui.s havien apropiat so que llur no ere», i que el resultat era que no quedaven terrenys lliures per a pasturar i es veien forçats a entrar en terres cultivades, cosa que ja havia provocat processos civils i, fins i tot, de criminals.

Un cop efectuades les acusacions contra el Batlle General i el de la ciutat, els carnisers recordaven que en temps passats «alguns dels bons consellers» vetllaven per la conservació dels pasturatges, delimitant-les amb mollons amb les armes de la ciutat i ordenant l'enderrocament de les tanques que ocasionalment apareixien en el territori de la ciutat, però que «de algun temps ensà, crexent la malícia dels hòmens, los balles e concellers que segons los costums antichats són anats a rompre les dites tanques, prenién sobornacions dels dits carnicers per fer la dita ruptura, e après han donada facultat als dits ocupants, amb altre sobornació de ells rebuda, de tornar e fer tornar les dites tanques, e axí los dits ocupadors han presa tanta de audàcia que ab mà armada foragiten lo dit bestiar e prohibeixen aquell entrar en les dites terres, continuant llur reprobada ocupació».

Finalment, els carnisers afirmen «que certes persones inspirades per lo Altisme» han treballat per a que les dues parts afectades pel conflicte de les tanques, els terratinents de terres cultivades i els carnisers, arribin a una concòrdia, i per això demanaven al lloctinent general que «li plàjia, de continent, manar pendre informa-

91. AHCB, *Diversorum* III, XV-3, fols. 176r i ss.

ció dels dits térmens, mollons o fites, axí de aquells qui n són stats remoguts, vists e ara existents, e axí matex de la bona o mala pràtiques en lo passat observades per los dits balle e concellers, per tant que promptíssimament vostra senyoria puxa provehir en fer rompre les dites tanques, per ajudar los dits bestiar, de què seran los dits antichs terratinents preservats de tots danys».

El contingut del document és interessant perquè permet constatar, d'una banda, la responsabilitat dels dirigents de la Biga en permetre i consentir, fins i tot amb suborns, l'ocupació de les pastures. A més, denunciava la corrupció dels antics dirigents municipals i també dels oficials de la Batllia General de Catalunya, als quals s'acusava de permetre ocupacions il·legals de terres i d'efectuar establiments de terres vacants sense el coneixement de la ciutat. I també deixa entreveure l'existència d'un pacte entre els carnisers i els «antichs terratinents», contra els quals no es dirigia la reclamació dels carnisers, sinó que aquella anava contra els ocupants il·legals dels prats i pastures. Finalment, els carnisers efectuaven una doble petició: l'enderrocament de les tanques i l'inici d'una investigació sobre l'actuació dels consellers de la Biga.

El procés de les tanques del Llobregat s'inscrivía en el conjunt de mesures judicials i administratives urgents que el lloctinent i els nous regidors havien iniciat contra el mal govern dels ciutadans honrats, i és evident que imperatius d'ordre polític exigien una ràpica i eficaç resolució del conflicte.

Galceran de Requesens va acceptar l'inici immediat de les investigacions i encarregà la causa a tres juristes del Reial Consell, dels quals almenys dos eren buscaires i reialistes convençuts.⁹² Un d'ells era Pere Boquet, dirigent del sindicat i durant els anys de govern de la Busca embaixador permanent de la ciutat en la cort d'Alfons el Magnànim a Nàpols. L'odi dels dirigents a la Biga contra aquest jurista va arribar a l'extrem de demanar al lloctinent la seva expulsió del Reial Consell, petició que naturalment no va ser atesa. L'altre jurista, Miquel Pere, s'havia destacat per la seva fidelitat al lloctinent en el moment que la ciutat i la Diputació recusaven el seu nomenament per il·legal. El tercer jurista encarregat del procés, Tomàs Mieres, podria ser el ciutadà d'aquest nom que apareix a la llista dels ciutadans buscaires.

Les enquestes i inspeccions del territori s'iniciaren tot seguir, i el 27 de novembre, el lloctinent general publicà una crida intimant a tots els ocupants de prats i pastures que presentessin els títols que legitimaven llur ocupació.

Durant el primer trimestre del 1454, els jutges procediren a examinar la documentació presentada pels pagesos i la sentència del lloctinent general fou pronunciada el 13 d'abril del mateix any. De la seva lectura es desprèn que un centenar de pagesos i terratinents van poder justificar la possessió dels prats i erms que havien tancat i van veure legalitzada la situació dels seus predis.

92. La informació dels juristes està extreta de BATLLE GALLART, Carmen: *La crisis social...*, vol. I, pp. 257-258, 262, 603.

S'ha conservat un fragment de l'enquesta, que correspon a la declaració jurada de vint-i-set pagesos i un propietari barceloní,⁹³ en total un 25% dels qui justificaren la possessió: setze pagesos de Provençana; sis de Sant Boi; cinc de Cornellà; i un mercader de Barcelona. Els vint-i-vuit declarants confessaren tenir en conjunt unes cent trenta mujades de prat o «tanca». Els terratinents més importants eren el ciutadà Joan de Barqueres i l'habitant de Sant Boi Joan Viader, cadascú amb dotze mujades de prat, i els més petits, set pagesos de les dites parròquies, els quals confessaren posseir menys de dues mujades. En aquesta relació fragmentària es troben incloses les famílies propietàries de les carnisseries de Provençana i Cornellà: els Vilar de la Maçanera, els Rouric i els Tarragona.

L'enquesta mostrava l'extensió del fenomen de les tanques i la generalització de la possessió de deveses en el delta del Llobregat, que era molt difícil d'invertir. La sentència del lloctinent es limitava a prohibir la construcció de noves tanques i clausures, ordenava l'enderrocament i desocupació de les construïdes en terrenys ocupats il·legalment i, en definitiva, donava validesa als títols presentats pels pagesos que eren els establiments emfitèutics.

Totes les parts afectades en el conflicte obtenien de la sentència algun benefici. El centenar de pagesos dèltics exclosos de l'ordre d'enderrocament van veure confirmat l'ús privatiu que feien de les seves pastures. Els carnisseres podien esperar, de l'execució de la sentència, un millorament substantiu de les condicions d'accés a les pastures i l'aturament de els clausures. La ciutat, finalment, obtenia el reconeixement del seu dret a tenir prats reservats amb fites i mollons.

El resultat podia haver estat la tranquil·litat de les comunitats camperoles, pel que feia al conflicte de les pastures, però la repetició continuada de les crides de les sèquies durant tot el segle XV, el procés d'empobriment d'un sector cada vegada més ample de la pagesia local, l'augment del bestiar que els carnisseres introduïen contínuament en el delta i la continuació de la política de concessions privatives de béns de domini públic, per tant del Batlle General de Catalunya, van provocar el recomençament de les lluites, en el context general de la crisi social i política de els dècades centrals del segle XV.

93. AHCB, Processos, C-XX-2, procés num. 11.

Sigles

- A C A, Arxiu de la Corona d'Aragó
- A C B, Arxiu de la Catedral de Barcelona
- A H C B, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
- A H P B, Arxiu Històric de Protocols de Barcelona